

Pannon Egyetem
Georgikon Kar
Intézményi Tudományos Diákköri
Konferencia

2014

HEGYKÖZSÉGBŐL FÜRDŐHELY
- GYENESDIÁS A FESTETICSEK IDEJÉN

Készítette: Valentin Szilveszter III. évfolyam

Témavezetők: Dr. Lukács Gábor egyetemi adjunktus

Dr. habil. Kocsondi József egyetemi tanár

Gazdasági és Társadalomtudományi Tanszék

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék.....	2
Bevezetés.....	3
I. Gyenesdiásról általánosságban	5
<i>I.1 Gyenesdiás földrajzi elhelyezkedése.....</i>	5
<i>I.2 Gyenesdiás rövid történelmi áttekintése.....</i>	6
<i>I.3 Gyenesdiás napjainkban</i>	18
II. A Festetics család	19
<i>II.1 A Festetics család eredete</i>	19
<i>II.2 A keszthelyi Festeticsek</i>	19
<i>II.3 A család történetének összefoglalása</i>	25
III. A Festeticsek Gyenesdiáson.....	26
<i>III.1 Táj- és településképi változások.....</i>	26
<i>III.2 Társadalmi átalakulás</i>	33
<i>III.3 Gazdasági és megélhetési fejlődés.....</i>	35
IV. A Festetics-kultusz Gyenesdiáson	37
Összefoglaló	40
Köszönetnyilvánítás	42
Irodalomjegyzék.....	43

BEVEZETÉS

Gyenesdiás Keszthely keleti szomszédságában található közel 4000 fős kisvárosi jelleggel bíró nagyközség. A települést északról a Keszthelyi-hegység, délről pedig a Balaton határolja.

A község életében mindkét természeti képződmények fontos szerepe volt és van is. Azonban nemcsak a hegynek és a víznek köszönheti Gyenesdiás mai létét és településképét, hanem egy, a 18. század első felében Keszthelyen megtelepedő grófi családnak. Ugyanis a Festeticsek 1739-ben szerezték meg a várost és környékén fekvő szőlőhegyek többségi tulajdonjogát.

Gyenesdiás két, a középkor óta külön álló egység: Gyenes és Diás összevonásával jött létre a XIX. században. Mindkét hegyközség történetének első felében a szőlőtermesztésből és a borkereskedelemről tartotta fenn magát. A szőlőtermesztéshez itt kiváló adottságai vannak, a Keszthelyi-hegység kiváló talajadottságai mellett kedveznek a Balaton adta klimatikus tényezők is. Erről tanúskodik egy hegyoldali pince falán található karcolat is „*Ember nézz körül ez isteni tájon / Diási szőlőkön tekinteted szálljon / Ennek a leve majd felvidít téged / A Balaton vize hozz jó egészséget / Hegyeinknek is az mossa lábát...*”¹. Azonban nemcsak fogyasztották itt a bort, hanem komoly borkereskedelem és borkultúra is lehetett, erre enged következtetni, hogy a Balaton környékén elsőként 1653-ban itt foglalták írásban a szőlőhegyközségi artikulusokat.

A XIX. század végén pusztító filoxéra járvány a gyenesdiási szőlőket is megtizedelte, ami a szőlőtermesztés fénykorának végét jelentette a településen. Azonban a településen a vendéglátás megteremtése komoly és nehéz feladatnak bizonyult, ugyanis már az nehéz feladatnak tűnt, ha a Balatont szerették volna látni, hiszen a települést a vízparttól egy 3-400 méter széles, a Festeticsek birtokában lévő nádas választotta el. A gyenesdiásiak Balatonnal való kapcsolatáról Hernád Tibor a települési strandok történetírója így vélekedett: „*Ha egy gyenesi ember fürödni akart a század elejéig, akkor el kellett ballagnia a Zámorba..., s ott a libásban vagy a kenderáztatóban fürödhetett*”². A balatoni turizmus éppen ezért csak az 1900-as évek első évtizedében alakult ki a településen, amikor is megépült a ma is működő kettő községi strand.

¹ Kárpáti János: Egy magyar néptanító Önélet leírása és élményei – Kárpáti János élete – Bárdossy Péter, Budapest 2002, 389. oldal

² Hermád Tibor: A gyenesdiási fürdők története, Gyenesdiás, 199?, 3. oldal

Azonban akár a szőlőtermesztést, akár a vendéglátás kialakulását vizsgáljuk, látható, hogy éppen úgy, mint nagyon sok minden más Gyenesdiáson és környékén: a Festeticseknek köszönhető.

Tudományos diákköri dolgozatomban éppen ezért szeretném megvizsgálni és bemutatni a – teljesség igénye nélkül – a korabeli források alapján, hogy a Festeticsek ideje alatt milyen fejlesztések és újítások valósultak meg a településen. Ezen keresztül megismertetni, hogy mind ez hogyan hatott a település egészére és az itteni emberek mindennapi életére.

I. GYENESDIÁSRÓL ÁLTALÁNOSÁGBAN

I.1 GYENESDIÁS FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉSE

Gyenesdiás közigazgatási elhelyezkedése

Gyenesdiás Magyarország nyugati határától 100 km-re a Balaton nyugati medencéjének északnyugati szegletében megbúvó nagyközség. Területe 1850 hektár melynek több mint külterület. A külterületi részek többsége a település északi részén megkezdődő Keszthelyi-hegység erdeire, valamint délen a Balaton vízfelületére korlátozódik.

Közigazgatási szempontból a Nyugat-Dunántúli Régióban Zala megye északkeleti részén helyezkedik el a település, mely 2012-től kezdődően a Keszthely-járás tagtelepülése.

Gyenesdiás nyugatról Keszthellyel, északról Vállussal, északkeletről Balatongyörökkel, keletről Vonyarcvashegygel, délről pedig – a Balaton vízfelületén – Balatonberény, valamint Balatonszentgyörgy településekkel határos.

Közlekedési szempontból a település kiváló adottságokkal rendelkezik, ugyanis a nagyközséget észak és déli részekre osztja a rajta átmenő 71. számú főút, melynek köszönhetően a távolsági buszok állandó megállóhelye a település. Vasút terén pedig a Balaton partjától 300 méterre halad a Balatonszentgyörgy-Tapolca vasútvonal, melynek során mind Gyenes mind Diás rendelkezik egy-egy vasúti megállóval.

A település történelmi hagyományaiból fakadóan Gyenesdiást két nagy, illetve négy kis részre oszthatjuk. A két nagyobb rész Gyenes és Diás, melyek határa a mai Madách utcánál található Vitéz-kereszt.

Azonban mint említettem, négy kisebb részre is oszthatjuk a települést. Ugyanis mind Gyenesnek, mind pedig Diásnak vannak felső és alsó részei, melyek határa a 71-es főút. Vagyis amíg a főúttól lefelé eső részeket Algyenesnek és Aldiásnak, addig az ettől felfelé elterülő részeket Felgyenesnek és Feldiásnak nevezzük (ezeket az elnevezéseket az itteni lakosság mai napig használja az egyes területek megkülönböztetésére).

Gyenesdiás természetföldrajza

Természetföldrajzi szempontból is meghatározó a település számára a főútvonal. Ugyanis egyes geográfusok a települést két nagy táj találkozásának határára teszik. Míg a település alsóbb, lankásabb részeit a Dunántúli-dombság részeként tartják számon, addig az északi, dombosabb településrészt a Dunántúli Középhegység részeként írják le. Más kutatások az egész települést

a Dunántúli-középhegységnek tulajdonítják. Ez utóbbi állítást támasztja alá az a tény is, hogy Gyenesdiást a Keszthelyi-Riviéra természetföldrajzi kistájhoz sorolják.

De természetföldrajzi szempontból még el kell mondani, hogy a Keszthelyi-hegység nagyon meghatározó a település életében. Növény – és állatvilága nagyban meghatározta a település történetét, gazdasági fejlődését. Ásványkincsekben gazdag területről beszélhetünk, hiszen a mai településkép kiemelkedő foltja a település észak-keleti részén található, az 1900-as évek második felétől bányászott dolomitbányák. Ezek mára nem bírnak gazdasági értékkel, csupán természeti látványosságok, csak úgy, mint a hegység területén megtalálható, még a Festeticsek által ültetett Fekete-fenyvesek. A településen számtalan patak és forrás található, melynek többsége a Keszthelyi-hegység erdős területein ered. A patakok lefutása észak-déli irányú, és számtalan kerti kutat táplálnak vizükkel. Talajadottsága két részre bomlik. Az algyenesi és aldiási részeken kevésbé kavicsos, addig Felgyenesen és Feldiáson durván kavicsos talajt találhatunk.

I.2 GYENESDIÁS TÖRTÉNELMÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉS

Gyenesdiás az őskorban

A Balaton északi része már az őskortól lakott területnek számított. Ugyan nem folyamatosan volt itt emberi élet, de kisebb-nagyobb megszakításokkal különböző törzsekhez tartozó népek lakhatták a térséget.

Gyenesdiás területén az emberi élet első nyomait a Kr. e. 6 évezredből találjuk meg. Ekkoriban a mai település keleti részén a vonyarcvashegyi településhatár közelében lévő Fiszkút környéke lehetett lakott. A település mérete nem lehetett nagy kiterjedésű, és feltehetőleg csak átmeneti lakhelyként szolgált az itt élőknek. A régészeti ásatások során kisebb cserépdarabokat is találtak, amelyek arra engednek következtetni, hogy a gyűjtögető életmódot már felváltotta a földművelés. A megtalált tárgyak alapján feltételezhetjük, hogy az itteni népcsoport a Dél-dunántúli vonaldíszes kultúrához tartozott, mely a mai település nyugati részén telepedhetett le. A következő időszak, amikor emberi élet nyomaira következtetni engedő régészeti leleteket találtak, a Lengyel kultúra idejére tehető. Ezek pontos időbeli lehatárolása nem ismert, de valószínűleg valamikor a Kr. e. 4 évezredből származhatnak. A következő leletek már az ugyanezen évezred utolsó harmadából maradtak fenn, tehát a rézkor elejéből. Ebben az időszakban a korábban említett Fiszkút ismét lakott lehetett.

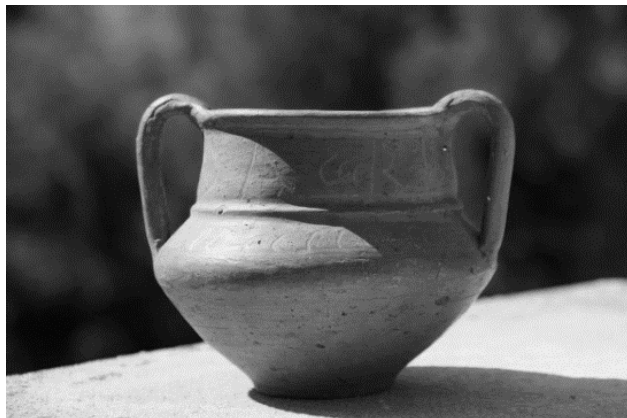
A rézkor kezdetétől egészen a Kr. e. 14-12. századig Gyenesdiás történelméből nem sokat tudunk. Azonban Kr. e. 140 és 120 között e térséget is elérte a nyugatról beáramló halomsíros

kultúra. Ennek neve a tömegsírokba történő temetkezési szokásról eredeztethető, amelyet a későbbiekben hamvasztásos temetkezés válthatott fel, melyről lelet anyagot már a 20. században Gyenesdiáson is találtak. Szintén az 1900-as évek közepén a Diási templom melletti utcában találtak egy urnasírt, de ez már feltehetőleg a Kr. e. 8-7. századból való. Pontos időbeni meghatározással nem szolgálhatunk, ugyanis több teória született e tárgy kormeghatározására. Egy biztos, ebben az időben a mai Diás területén már létezett lakott település. Ugyancsak leletanyagok engednek következtetni arra a település meglétére melynek leletei a Kr. e. I. századból kerültek elő, és feltehetőleg Gyenesdiás és Vonyarcvashegy határán lehetett.

A római kori Gyenesdiás

A rómaiak a Dunántúlt több szakaszban hódították meg. Először is Kr. e. 15-ben Dél-Dunántúl került római kézbe, ami már a mai nyugati országrészt is érintette. A következő hódítás Kr. u. 46-49-ben következett be, amikor az egész Dunántúl római kézre került, és ezzel megkezdődött Pannónia provinciájának megszervezése. Azonban más hódítókhoz képest a rómaiak a korábban e területen megtelepedő népcsoportokat, törzseket nem üzték el, hanem irányításuk alá vonták. Feltehetőleg ez így történt a már korábbiakban is említett Fiszkút környékén lévő település népével. Ami biztos, hogy a környéken a rómaiak központjukat a fenékpusztai részen alakították ki, egy erőd formájában, mely a Valcum nevet viselte. Valószínűleg ebben az időszakban a rómaiak hatására ültethették a környéken az első szőlőtőkét. Erre utal a Csertszegtomaj határában megtalált a Kr. u. 1. századból származó amfóra, melynek felirata mai napig jól kivehető, mely a következő: „da bibere”, mely szabad fordításban annyit tesz, hogy „adj innom”.

1. ábra: A „Da bibere” feliratú korsó

Forrás: borrend.hu

Viszont ebben az időszakban a Fiskút környéki település már nagyobb kiterjedésű lehetett. Azonban nem volt hosszú életű, valamikor 100 és 200 között elnéptelenedett és adat nincs rá, hogy a későbbiek folyamán újra benépesült volna. Ellenben a település területén a 19. században feltártak egy 4-5. századi temetőt is, amely a korábbi településhez hasonlóan a mai 71-es számú főút mindkét oldalára kiterjedt.

A későbbiekben római kori leletet a térségben nem találtak, amely arra enged következtetni, hogy a rómaiak valamikor 430 táján elhagyhatták a környéket, amikor a hun birodalom részévé válhatott a térség. Azonban e népcsoport nem sokáig lakhatta a területet, ugyanis az 560-as évek végén a térségben egy új törzscsoport jelent meg, az avar birodalom. Az avarok megjelenésével a térségben új korszak kezdődött. Ezt a korszakot, mely a 6. század végétől kezdődik, Keszthely-kultúrának nevezi a szakirodalom. Ez a kultúra nem nagy területen alakult ki, csupán egy körülbelül 30 km-es sugarú körzetben, melynek központja a mai Keszthely és térsége lehetett.

Ebből az időszakból Gyenesdiás régészeti szférája nagyon gazdag, ugyanis a mai Vonyarcvashegyen (a Tavernától délnyugatra) található temető a 6 századtól egészen a 9. századig volt használva. Ebből a temetőből számtalan régészeti lelet került elő. Azonban Gyenesdiás nyugati részén a mai Avar vezér utcában találtak a 20. század második felében egy sokkal nagyobb, és leletekben gazdagabb avar kori temetőt. Ez feltehetőleg a 7. és 9. századokban volt használva, és majdnem 300 sír került elő a régészeknek köszönhetően. A mai Gyenesdiás területe feltehetően a későbbiek folyamán a 10. századtól elnéptelenedett, a honfoglalás korából legközelebb Zalaszentmihályon találtak régészeti leleteket.

A következő írott említés a település történetével kapcsolatban csak a 14. századból maradt fenn. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az Árpád-korban a terület lakatlan volt, hiszen a mai Faludi utca területéről 1990-ben kerültek elő 11. századi sírok is.

Gyenesdiás a középkorban

Azt már tudjuk, hogy a középkor előtt is lakott terület volt a mai község területe, erre utal több római, avar és Árpád kori lelet is. A mai értelemben vett Gyenesdiást viszont csak a 14. században említik először írásos források. Ebben az időszakban (egészen 1840-ig) két település létezett a község mai területén. Az egyik Falud (a mai Gyenesi részen) volt, a másik pedig Diás. Nézzük tehát meg, hogy a két önálló település hogyan vészelte át a középkor viszontagságait, és mi vezetett ezt követően az egyesüléshez.

Diás: Diás először 1341-ben tűnik fel „Gyas” formában, a későbbi időkben, főleg az 1400-as évektől „Dyas”-ként említik az írások, de a 17. századtól mindinkább állandósul a „Dias” forma. A település nevére több megközelítés is napvilágot látott. Egyesek szerint, a szó régi jelentése erős, hatalmas, becses. De ami valószínűbb, hogy a település neve a diófa névből származik, és a szőlők végében telepített diófás területekre utal.

Diás története során több család birtokában volt. Az első birtokosa a Lörinte nemzetség volt, kiknek családfája egészen az Árpád korig visszavezethető. Zala és Veszprém megyében több birtokuk is volt. A környéken az egyik ilyen birtok Diás volt. A család a birtokait 1341-ben felosztotta fiai között, melynek során Diás birtokát Lörinte egyik fia, Tamás kapta. A birtok egészen 1396-ig volt az egységes Lörinte család kezében. Ekkor feltehetően örökösödési perre került sor, és bár a Lörinte nemzetségből való Ságvári és Csékúti család tiltakozása ellenére jogos tulajdont szerzett, feltehetően leányházasság következtében a Koppányi és Szentbenedeki család is Diás birtokjogában.

1455-ben újabb örökösödési perre kerül sor, ahol is Szentbenedeki György özvegye Katalin változtatva korábbi végrendelkezésén nem első férjétől született fiaira, hanem hatvan aranyforint ellenében második férjére Keresztúri Jánosra hagyja első férje után több birtokban – így Diásban - szerzett tulajdon részét. Ennek ellenére György fiai Prosznyák László és Ambrus a későbbiek folyamán más örökségből ugyan, de részesedést szereznek Diás birtokán. A 15. században újabb család kerül képbe. Most egy hatalmaskodási esetről hallunk, amikor is a Gersei Pethő család (a szomszédos Falud birtokosa) rátört az egyik diási földbirtokos Hertelendi család házára. Az esetett megyei szintű per követhette, melynek végéről információnk nincs, annyit viszont tudunk, hogy ebben az időszakban a fent említett Gersei Pethő család tulajdonjogot szerzett Diáson. Ettől a korszaktól kapcsolódnak össze a két település, Falud és Diás birtokügyei. A 16. század első felében többen is birtokjogot szerettek volt szerezni a diási részen, de ezek a már meglévő földesurak és azok családjai ellentmondására sorra kudarcba fulladtak.

Falud: Diással ellentétben Falud helynévkutatása könnyű feladat. A magyarázatok szerint Falud neve a „falu” szó -d képzős alakja. Viszont mivel eléggé gyakori volt a középkorban e település név, ezért különböző módon „nagy” és „kis” jelzőkkel illeték e településeket. A mai Gyenes helyén lévő Falud első írásos említése 1333-ból származik. Azonban a terület birtokviszonyairól biztosat csak a 15. századtól tudunk. Oklevelek ugyan maradtak fenn az 1300-as évektől, de ezek feltehetően hamisak, manipuláltak. Ezek arról tanúskodnak, hogy 1327-ben Károly Róbert különböző okok miatt, de az egyházi birtokait visszaadja az

egyháznak. Egy ilyen visszaadományozásról szóló oklevélben találkozhatunk Faluddal, ahol a tihanyi apátságot jelölik meg jogos birtokosnak a területet illetően.

2. ábra: Falud település emlékét őrző emlékmű a Faludi utcában

Forrás: kektura.click.hu

A következő feljegyzések csak az 1400-as évek elejéről szólnak, amikor is a település már a váradi (Nagyvárad) Éberhard püspök birtoka, éppen úgy, mint Rezi vára. Egy biztos, innentől kezdve fonódik össze a Rezi vár és Falud birtokos és mindennapi története. A püspök halálát követően azonban a rezi vár és azok tartozékai (földjei és adóztatott települései) újból királyi birtok lett 1421-ig, amikor is egy királyi kölcsönkérés folytán a területet Zsigmond király a zágrábi püspöknek elzálogosította. Ezzel szemben eme állapot nem sokáig maradt fenn, mert a király véleménye megváltozott, és a kölcsön visszafizetése után a Rezi birtok a környező településekkel – így Faluddal együtt- a Gersei Pethő család birtokába került királyi birtok adomány címén 1427-ben. Tehát Falud innentől kezdve a Gersei Pethő család kezére került végérvényesen, azonban voltak olyan időszakok, amikor a család e birtokot elzálogosította, de ezeket a kölcsönöket mindig visszafizették. Érdemes megemlíteni, hogy a Gersei Pethő család a 15. század folyamán országosan a nagyobb nemesi családok sorába lépett.

Gyenesdiás a török korban

Diás: Mielőtt konkrétumokat néznénk, hogy alakult a törökkorban Diás és Falud története, tegyünk egy kis kitérőt. El kell mondanunk általánosságban ugyanis, hogy ebben az időszakban a török ostromok és fosztogatások következtében a korábbinál több nemesi család eladósodott, lecsúszott. Egzisztenciális ranguk megtartása érdekében azonban birtokaikat nem eladták,

hanem elzálogosították. Diás esetében erre már számtalan példa mutatkozott, viszont a török korban is megesett a pusztával, hogy idegen kézre került pár évre.

A török korban erre Diás esetében először 1558-ban került sor, amikor is egy korábbi tulajdonos Koppányi Benedek kölcsönt vett fel Chernelházi Chernel Ambrustól. A kölcsönt Koppányi nem tudta visszafizetni, éppen ezért Chernel a környező birtokokban Egregyen, Lakon és Diáson is tulajdonjogot szerzett. Koppányi fennmaradó birtokai halála után királyi birtokok lettek. Éppen ezért ezeket a tulajdonhányadokat Várdai Pál esztergomi érsek 1543-ban a hazájának tett szolgálatokért Dienesfalvi Jánosnak adományozta. A birtokjog beavatása azonban kudarcba fulladt, hiszen a Koppányi család leányági örökösei maguknak követelték e részeket. Azonban feltételezhetjük, hogy a Dienesfalvi család a későbbi Gyenes településen birtokjoghoz juthatott, mint látni fogjuk erre helynévkutatói teóriák utalnak.

Visszatérve Diáshoz, láthatjuk, hogy 1559-ben a Koppányi nemzetség teljes kihalását követően Nádasdy Tamás nádor a vitatott részeket a korábban már tulajdonjogot szerzett Chernelháziéknak adományozta. Ezután a Chernelháziak további részeket szereztek Diáson, hitelezések és zálogosítások folyamán. Egy ilyen eset volt, amikor Bucsei Gábor 1575-ben zálogosította el Chernelék birtokát Diáson és annak környékén. De egy ősi birtokos, a Hertelendy család is anyagilag tönkre mehetett, erre utal az is, hogy 1583-ban ők is elzálogosítják a birtokaik egy részét – köztük Diást is- a Goricaai Orsits Istvánnak.

Az előbb már említett Bucsei Gábor feltehetően vissza tudta szerezni a korábban zálogba adott birtokait, hiszen halálát követően - mivel nem volt utódja - e területek királyi kézbe kerültek vissza. Rokona, Sitkey Gábor szemelte ki, és szerezte meg a területeket királyi adomány révén, de több ember Bucsei rokonságából is részt követelt Sitkeytől. Osztzkodások révén ezért tulajdonszerzett többek között a Gyeli család is. Azonban a Bucsi nemzetség leszármazottai között továbbiakban folyamatos vita és osztzkodás figyelhető meg, és sorra bukkannak fel újabb rokonsági fokokban álló családok. Ilyen család lehetett a Tarródi család is, amely szintén valamilyen úton-módon részt szerzett, végül családon belüli osztzkodások folyamán Tarródi Zsófiára szállt a birtokjog.

1599-ben a Bagoly család szerez Diáson tulajdonszerzést. Ezt a részt feltehetően pár évtizeddel később el akarták zálogosítani, ami csak részben sikerült Kovács Mátyás javára.

1608-ban újabb zálogosításról szerzünk tudomást. Ezúttal a Chernelházi Chernel István a többek között Diás-hegyen lévő szőlőterületét, kaszálókat és a hegyjogot is elzálogosítja Gersei Pethő Katalin javára. Ebben az időben Diás már főként nem pusztának, hanem szőlőhegynek számított. Éppen ezért, és más adózási kedvezmények és mentességek miatt több keszthelyi

jobbágy, katona vásárolt szőlőbirtokot e területen. 1688-ban a Gersei Pethő László birtokait Diáson eladja Lánnczi Istvánnak, Bagoly Tamásnak és Nyeregiártóházi Gáspárnak.

Falud: A diási zálogosítások folyamata nem egyedülálló folyamat. A szomszédos településen Faludon is e folyamat látszik a 16 és 17. században.

Az első ilyen eset ebben a korban 1530-ban történt, amikor is Gersei Pethő Tamás és gyermekei elzálogosítják birtokaikat 500 forintért Csabi Istvánnak, annak feleségének és Devecseri Choron Andrásnak. Azonban e kölcsönt a Gersei Pethő család feltehetőleg visszafizette, mert az 1500-as évekbeli Zala megyei adóösszeírások továbbra is a család birtokának tekintik e környéket. Viszont továbbra is vehetnek fel kölcsönöket. Egy ilyen kölcsönt, amelyet a teljes birtokukra vettek fel, részben egy házasság útján sikerült rendezniük 1552-ben. Azonban nem csak zálogosítások folyamán csökkent a birtokméret, hanem leányági örökösödések folyamán is.

A következő hitelfelvételről szóló adatról 1567-ből értesülünk, amikor is Gersei Pethő Mihály 473 forintért Magyar Bálintnak és annak feleségének, Lengyel Brigittának zálogosítja birtokai egy részét. Rá két évre, 1569-ben azonban a családon belüli birtok felosztására kerül sor, amikor is Gersei Pethő Gáspár gyermekei, Mihály és Kristóf között osztja fel a birtokot. 1571-ben újabb osztozkodásra kerül sor kettőjük között. 1585-ben sikerült csak véglegesen lezárni az osztozkodásokat. Ezt követően is sor került kölcsönfelvételek folytán zálogba adásokra, de már csak családon belül.

De már ebben az időszakban nem csak földesúri tulajdonlásokról hanem jobbágyok felszabadításáról és az ő telekvásárlásukról is hallhatunk. Ilyen tényadatokról már 1615-ben is készültek összeírások. Azonban az 1600-as években már a Gersei Pethő család nem csak Faludon volt birtokos, hanem a szomszédos Diáson is.

A 17. század végén még egy érdekes információról hallunk. A korábbi Faludot mindinkább Gyenesnek kezdik el hívni. Az első ilyen említés 1697-ből való, amikor is egy birtokhasználati engedélyről hallunk. A Gyenes név feltehetően a korábban már említett Dienesfalvi családnévből származik. Egyes teóriák szerint a név eredete a Dienes szóból származik, melyet először Dénes, majd Gyenes szóformában használtak.

A birtokpolitikától kicsit elvonatkoztatva nézzük meg, hogy is alakult Falud és Diás története a török időkben. Az első komolyabb évszám e tekintetben 1548-ból maradt fenn, amikor is a török Keszthelyt és Faludot is felégette. Erre két évre, 1550-ben arról értesülünk, hogy Falud

török hódoltság alá került. Ez azért is érdekes, mert innentől kezdve az itt élő jobbágyok nem csak a földesúrnak például a Gersei Pethő családnak fizettek adót, hanem a török hatalomnak. Azonban a települések törökök általi fosztogatásai eléggé gyakoriak lehettek, hiszen 1598-ban már Falud és Diás is alig tudott adót fizetni a földesúrnak.

Ennek ellenére meg kell említeni, hogy már ekkoriban komoly szőlőművelés és borászkodás folytató Diáson, hiszen erre több történet is utal. Például említést kell tenni arról a mai napig is álló borona pincéről, ami a mai diási templomtól északra helyezkedik el. Mestergerendájában a következő véset található: „1644”, feltehetően ez az évszám az építés évére utal.

3. ábra: A Darnay pince 1644-ből

Forrás: gyenesdias.info.hu

A szőlőművelés egy másik jeles bizonyítéka, hogy 1653. február 21-én megalakult hivatalosan is a Diás Szőlőhegység. Ennek keretében az alapító tagok elfogadták és deklarálták azt a 47 pontból álló, és Agha András és Orisch István földesurak által is jóváhagyott articulust, ami majdan több évszázadra meghatározza és szabályozza a birtokosok és a szőlőhegyközség életét, szokásait.

Ezután bő száz évvel, 1690-ben már nem is említik Falud és Diás nevét. Feltehetőleg a két település ekkor néptelenedett el véglegesen, és már csak kisebb szőlőbirtokok voltak e területen.

A Festeticsek megjelenése Keszthelyen és térségében

A Festeticsek megjelenése Keszthelyen és környékén – így Gyenes és Diás szőlőhegyeiben – 1739-re tehető. Ahhoz hogy megértsük Gyenes és Diás történetét ebben a korszakban, kissé körül kell járnunk a környező települések közül Keszthelyt. Ebben az időszakban Keszthely két

részből állott. Az egyik része Polgárváros, más néven Kiskeszthely volt, ami a belvárostól északra elterülő rész. A település másik egysége Keszthely mezőváros volt, ami a mai Keszthely belvárosának felel meg, ez a rész várfallal körül vett terület volt. A lakosság ennek az elkülönülésnek megfelelően élt egészen a 19. század közepéig.

Keszthely ebben az időszak, vagy az 1700-as évek elején csakúgy, mint a korábbi középkori település, Falud a Gersei Pethő család kezén volt. A város északi és északnyugati hegyrészén ebben az időben újratelepült szőlőhegyek jöttek létre. Ilyen szőlőhegyek voltak Cserszeg, Tomaj, Gyenes, Diás, Vonyarc, Vashegy. Mint azt láthatjuk ezekből a szőlőhegyekből alakultak önálló községek a későbbiekben, az 1840-es években.

De mi vezethetett ahhoz, hogy e hegyek önállósodási szándékra lépjenek? Feltehetően a gazdasági és társadalmi problémák, amely a Festeticsek térségben való megjelenése után következett be.

1739-ben III. Károly király a hozzá való hűségéért a korábbi Gersei Pethő birtokokat Festetics Kristófnak adományozta. E birtokok egészen pontosan többek között Keszthelyt és Rezit, azok tartozék településeit, vagyis szőlőhegyeit jelenti. Ez az adomány, amit Kristóf kapott a királytól, a térség lakóira, de főleg a keszthelyiekre komoly változást hozott. Az eddigi földesúri rendszer ellenére mondhatjuk, hogy a város lakói szabadon éltek.

Azonban feltehető a Festeticsek szándéka, miszerint nagybirtokot szerettek volna kiépíteni, éppen ezért a korábban a lakosság által tulajdonolt területeket, szántókat visszavette, és/vagy bérbe adta, vagy saját gazdálkodásba kezdett az uradalom. A 18. század második felében további szigorítások léptek életbe Keszthelyen és környékén.

A megemelt adók és robot napszám végett, és nem utolsósorban a város túlnépesedése végett, a szegényebb lakosság, főleg a zsellérek kezdenek kiköltözni a korábban felhagyott és elnéptelenedett hegyi birtokokra. Ebben az időben joggal mondhatjuk, hogy mind Gyenesen, mind Diáson, valamint a környező szőlőhegyeken demográfiai robbanás játszódott le. A lakosság száma folyamatosan nőtt. Ugyan pontos adatokat nem tudunk, mivel közigazgatásilag e területek még Keszthelyhez tartoztak, így a népszámlálásból, vagy éppen adóösszeírásokból, ebből az időkből nem ismerünk pontos adatokat. Fontos azonban megemlíteni, hogy a kivándorlásnak adózási vonzata is volt. Hiszen az első időszakban a szőlő területek után adózni a földesúrnak nem kellett. Éppen ezért is költözhetek ki egyre többen. Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy a szőlőhegyekre való állandó életvitelszerű kitelepülést a Festetics uradalom tiltotta. Ennek ellenére az 1840-es adóösszeírásokból tudjuk, hogy a keszthelyi lakosság több mint egyharmada a szőlőhelyeken lakott és adózott.

Gyenes és Diás egyesül, létrejön az önálló Gyenesdiás

Azt már tudjuk, hogy a 19. század elején a Keszthelyt körülvevő szőlőhegyeken komoly élet folyt. Nem csak a szegényebb zsellérek költöztek, hanem a városi polgárok, akik a városi vagyonukat felszámolták, és a valamelyik szőlőhegyközségen folytatták életüket. Ez a lakóhelyváltozás több előnnyel és hátránnyal is járt. Adózás szempontjából könnyebb volt, hiszen általában ebben az időben a szőlős területekért nem szedhettek adót a földesurak. Ugyanakkor a közösségi jogoktól az itt élők meg lettek fosztva, mivel a város vezetésének megválasztásában nem vehettek részt, mert közvetlen módon nem laktak a város területén. A szőlőhegyek élén lévő vezetők pedig nem választás útján, hanem a földesúr kinevezése alapján kerültek kinevezésre.

Az infrastruktúra szempontjából sem volt mondható a hegyi életre a „jó” jelző. Ugyanis ezen területeken a vízellátás sem volt megoldva, az utakról nem is beszélve.

Az előbb említett hátrányok ellenére folyamatosan nőtt a hegyeken lakó népesség száma. 1819-ben Gyenesen 39, Diás hegyén pedig 30 család lakott. Azonban 1836-ban a gyenesi részen már 68, míg Diáson 45 főt írtak össze lakosként.

Mint az látható és látható az 1830-as évek második felében a két szőlőhegyen több mint százan laktak. Ennek következtében, látva az itt élők, hogy egyre többen lakják-e területeket, a többi szőlőhegyközségekkel (Tomaj-Cserszeg, Vonyarc-Vashegy) elkezdtek az önálló települések létrehozását. A folyamat 1840-ben kezdődött el, amikor is Gyenesdiás néven a Gyenes és Diás szőlőhegyek egybeolvadtak, és önálló faluvá léptek elő. Azonban ekkor még Keszthelyhez tartoztak közigazgatási szempontból. Ez az állapot 6 éven keresztül tartott, amikor is 1846 őszén Zala vármegye utasította Tolnay Károly főszolgabíró, hogy szervezze meg a Keszthelyt körülölelő önálló települések (Tomaj-Cserszeg, Vonyarc-Vashegy és Gyenes-Diás) közigazgatásának önállósítását. E tervet Keszthely is elfogadta 1846. december 30-án, azonban a városi lakosság, akinek szőlőbirtokai voltak az új településeken, szerették volna, ha a szőlő után fizetendő adó Keszthelyhez kerül. Ez a kezdeményezés nem valósult meg, azonban sikerült elérni, hogy a települések a várossal együtt tartsanak fenn bizonyos intézményeket, például a papi szolgáltatást, vagy éppen a harangozó fizetését, továbbá hogy a községek járuljanak hozzá a plébániatemplom fenntartásához anyagilag.

Azonban a 19. század Gyenesdiáson nem hozta el a függetlenedéstől várt reményeket. Az 1848-49 forradalom és szabadságharc Habsburg győzelme érintette a települést is, ugyanis a földesurak újbóli megjelenésével újból bevezetésre került például a szőlődézsma adója is, amely társadalmilag merőben átrendezte a településen élők mindennapjait. Fontos azonban megemlíteni, hogy ebben az időszakban alakult ki a község arculata, településképe. Hasonló

méretű településekhez viszonyítva azonban elmaradott fejlődés indult meg. Nem alakultak ki utcák, nem jött létre a hagyományos formában értendő település központ sem. Azonban meg kell említeni, hogy a diási részen 1894-ben felépült egy kápolna, Havas-Boldogasszony tiszteletére.

Az 1889-ben a településen megjelenő Filoxéra járvány szinte a teljes szőlőtermő területet ellepte és a szőlők nagy részét kipusztította. A járvány, és annak gazdasági-társadalmi következményét jól mutatja, hogy a gyenesdiási hegyközségi szervezet 1990-ben feloszlatta magát. Az emberek többsége elszegényedett, vagy elköltözött a településről. Voltak próbálkozások ugyan új megélhetési lehetőségek megteremtésére – nád- és gyékényszövés, vagy éppen selyemhernyó tenyésztés – de ezek szépen lassan elakadtak, és a helyi embereknek hosszú távú megélhetést nem biztosítottak.

Megjelenek az első fürdő vendégek Gyenesdiáson

A 20. század Gyenesdiáson nagy lendülettel kezdődött el. A szomszéd Keszthely polgári fejlődése hamar elérte a szomszédos településeket is. Ennek első jele volt, amikor 1904-ben elkezdték építeni a Balatonszentgyörgy-Tapolca vasútvonalat, amely érintette a zalai Balaton parti településeket is, köztük Gyenesdiást is. Akkori kántortanító Kárpáti János hamar felismerte a helyzetet, hogy a vasútnak köszönhetően Gyenesdiáson beindulhat az idegenforgalom. Nagy erőfeszítések árán 1905-ben meg is épült a mai Diási strand elődje, Gyenesdiás első balatoni fürdőhelye. Rá két évre 1907-ben a gyenesi területen Gebauer Béla vezetésével újabb strand került kialakításra, vagyis megépült a mai gyenesi strand elődje. Hamarosan megépültek az első vendéglők és szállók is. Először Diáson, 1906-ban nyílt meg a Tulipán étterem, majd a későbbiek folyamán Gyenesen felépült a Sirály vendéglő is.

4. ábra: Fürdővendégek Gyenesdiáson az 1930-as években

Forrás: József Attila Klubkönyvtár, Gyenesdiás

Gyenesdiáson ebben az időben már komoly fürdőélet folyt, és egyre több budapesti és nagyobb városi ember vett és épített villákat. 1933-ban a soproni Evangélikus Teológus Otthon vett meg egy korábbi nyaralóépületet, amelyet később konferenciaközpontként működtettek, ez a Kapernaum, mely ma szeretetotthonként működik. E központ egészen a II. világháborúig az aktív közösségi élet színtere volt.

A II. világháborútól a rendszerváltásig

A II. világháború azonban nagy változásokat idézett elő Gyenesdiáson is. Az eddig idejáró nyaralósok, fürdővendégek elmaradozásával együtt járt a helyi emberek vendéglátásból származó bevételének kimaradása. A másik problémát a katonának besorozott emberek munkahiánya volt, melynek következtében a mezőgazdaságból élő családok földterületei elhanyagolttá, műveletlenné váltak. A település azonban, a II. világháborúban komolyabb károkat nem szenvedett, egy-két bombatalálatot leszámítva.

A szocializmus beköszöntésével Gyenesdiáson kisebb-nagyobb eseményeket leszámítva az élet nyugodtnak mondható. Az 1956-os forradalom idején a településen is megalakult a forradalmi tanács, de komolyabb zavargások, tüntetések nem voltak. Nagyobb beruházásokra csak az 1960-as években került sor. A 8 osztályos iskolaépület megépítése 1964-ben megtörtént, míg az óvoda nyári tagozatának beindítása 1968-ban következett be.

1973-ban azonban bekövetkezett országos szinten a települések körzetesítése, amely elérte Gyenesdiást is. Az akkori döntés értelmében a települést Balatongyörökkel együtt Vonyarcvashegyhez csatolták. Az így létrejött társközségi forma egészen 1989-ig állt fenn Gyenesdiás és Vonyarcvashegy esetében (Balatongyörök 1985-ben független településsé vált). Az így eltöltött 16 év semelyik településnek nem volt jó meglátásom szerint. A korabeli vezetőkkel pár éve készített interjúkból kitűnik, hogy Vonyarcvashegyen sem akarták az egyesülést. Folyamatos viták folytak ebben az időszakban a fejlesztési pénzek felosztásáról a települések között. A fejlesztések azonban rendre a vonyarci területeken valósultak meg, ugyanis ki kellett építeni a társközségi központ feltételeit.

Azonban országos és megyei szinteken a terv az volt hosszútávon, hogy Gyenesdiást sikerül Keszthelyhez csatolni, és ezzel a település a város elővárosi agglomerációja lesz.

A 16 év alatt Gyenesdiáson csak kisebb beruházások, fejlesztések történtek. Éppen ezért a település az első „kiugrási lehetőségnél” vagyis a rendszerváltáskor, 1989-ben levált Vonyarcvashegyről, és önálló településsé vált. Gyenesdiás „visszakerült a térképre”.

1.3 GYENESDIÁS NAPJAINKBAN

Mint azt írtam, Gyenesdiás 1989-ben ismét független településsé vált. Az 1990-es önkormányzati választásokon megválasztott polgármester egészen 2006-ig, nyugdíjba vonulásáig állt a település élén, utódja mai napig is polgármester. Elmondható tehát, hogy a település vezetése stabil és erős, amely a településen meg is látszik. A rendszerváltástól kezdődően a település képe és jellege megváltozott. Kialakult az önkormányzati rendszer, és megalakult a polgármesteri hivatal. Elkezdődtek a népjóléti beruházások, melynek keretében a településen az infrastruktúra kiépítettsége 99 %-os. Azonban a lakosságot ellátó intézményrendszer is kialakult és bővült. Megújult az óvoda, az iskola, a klubkönyvtár, az orvosi rendelő és az étkezde is. 2000-ben új Községházával gyarapodott a település. 2011-ben pedig térségi bölcsőde épült.

5. ábra: Az új gyenesdiási községháza

Forrás: panoramio.com

Ezen kívül a turisztikai célú fejlesztéseknek köszönhetően megindultak a strandfejlesztések, és kialakult az egységes településközpont és településkép. Az országban elsőként Gyenesdiás vezette be dél-Tirol mintára a TDM modellt, melynek köszönhetően az idegenforgalom fellendülőben van.

A rendszerváltástól kezdődően több tíz civilszervezet alakult, amelyek a saját maguk témájában sikeresek, melyet nem csak a tagságuk, hanem a lakosság egésze is élvezhet. A településen a hagyományápolás is fontos, ezt mutatja a pezsgő kulturális élet, amely a településen zajlik.

Összefoglalva Gyenesdiás igazi településsé és közösségé vált az elmúlt húsz évben. És mint ahogy a település szlogenje is mutatja, „Gyenesdiás a Nyugat-Balaton üdülőfaluja” lett.

II. A FESTETICS CSALÁD

II.1 A FESTETICS CSALÁD EREDETE

A Festetics család - vagy ahogyan eredetileg írták, Festetich – a horvátországi turopoljeiből származó nemzetség. Címeres nemesi levelüket még II. Mátyás királytól kapták az 1610-es években.

A család magyarországi megtelepedése szintén az 1600-as évek első évtizedeire tehető, amikor is Festetics (I.) Pál (1590-1640) a Batthyány családnál különböző udvari szolgálatokat látott el, később Németújvár vármegye ispánja lett. Felesége Bornemissza Erzsébet révén jutott a család későbbi birtokaihoz, így a tolnai birtokhoz is.

A család a későbbiekben szintén házasság révén jutott további területekhez, így szerezte meg fiúk, Festetics (II.) Pál (1639-1720) első felesége, Toldy Anna révén Somogy és Fejér vármegyei birtokait. Majd második felesége, Fittler Erzsébettel kötendő házassága végett, tulajdonul szerezhetett keszthelyi birtokokat is. Mielőtt továbbnéznénk az utódokat, el kell mondani, hogy a család itt még egy ágon vezethető le, azonban Pál fiai két ágon vitték tovább a Festetics nevet. Idősebb fia, Festetics József a tolnai ágat hozta létre, öccse, Kristóf pedig a keszthelyi vonalat vezette tovább. A továbbiakban én a család keszthelyi ágának nevesebb személyiségeit mutatom be.

II.2 A „KESZTHELYI” FESTETICSEK

Festetics Kristóf Tolnai (1696-1768) Gimnáziumi tanulmányait Sopronban folytatta le. Ezt követően jogot tanult, később 1717-ben kinevezték soproni és Somogy vármegyei táblabírává. Rá egy évre megválasztották Somogy vármegye helyettes alispánjának. Az 1720-as években a somogyiak országgyűlési követe lett. 1736-ban, Pozsonyban a helytartó tanács tanácsosává választották. 1741-ben bekerült szeptemvirként, a héttagú legmagasabb bírói testületben.

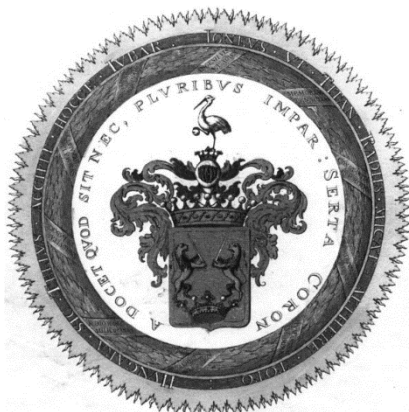
A közigazgatás mellett az agráriumban is sokat dolgozott. 1720-ban kezdett el apja birtokán, a Vas megyei Pósfán gazdálkodni. A Somogy megyei Szentán megalapította az 1730-as évek első felében a ménest, mely joggal tekinthető a fenékpusztai ménes elődjének, de gazdálkodott aktívan Keresztúron is.

Azonban legnagyobb életművének a keszthelyi birtok megszerzése tekinthető 1739-ben. Az akkori Pethő kézen lévő birtok, majd két évvel később a keszthelyi uradalom kizárólagos birtokosává vált. 1745-ben kezdte el építeni a család kastélyát Keszthelyen.

A lakosság körében több lázadás is kitört ekkoriban, mivel eltörölte a polgárjogot, és úrbéli viszonyokat alakított ki.

Ennek ellenére Keszthely sokat fejlődött ebben az időszakban. Megteremtette a város egészségügyi ellátásának alapjait, templomot és könyvtárat épített, valamint a környező falvakban templomépítéseket támogatott.

6. ábra: A Festetics család címere

Forrás: sulinet.hu

gróf Tolnai Festetics III. Pál (1722-1782) gróf Festetics Kristóf fia, III. Pál tanulmányait Sopronban kezdte, majd Bécsben jogi végzettséget szerzett. Tanulmányait követően Sopron vármegye helyettes alispánja, majd később alispánja, de 1751-ben országgyűlési követévé nevezték ki. 1756-ban a Kőszegi tábla elnökévé választották, de Bécsbe költözött magasabb beosztás érdekében. 1758-ban a királyi udvarban szolgált, előbb, mint udvari, majd kancellári tanácsossá nevezték ki. 1762-ben kinevezték az udvari kamarához, ahol az uralkodónő Mária Terézia mellé került, akinek a későbbiekben egyik legnagyobb bizalmasa lett. Többek között részt vett az Urbárium és az oktatási rendszer kidolgozásában, de pénzügyi tevékenysége is magasra rúg. De aktív szerepet vállalt a mezőgazdasági egyesület létrehozásában is. 1772-ben Mária Teréziától grófi és titkos tanácsosi rangot kapott, és kinevezte a Magyar Kamara alelnöki tisztségére. Legnagyobb beosztását 1777-ben kapta, amikor is kinevezték Baranya vármegye főispánjának.

A Festetics uradalmat több mint másfél évtizedig vezette. Nevéhez fűződik többek között a kastély átalakítása, de ő alapította meg a család levéltárát is. Keszthely is sokat köszönhet neki. Ő adományozta a városnak a főtéri Szent-háromság szobrot, de népiskolát és gimnáziumot is létrehozott a városban. A kereskedelem fellendítése érdekében mesterembereket hozott a városba, és a hetivásár tartás jogát is megszerezte Keszthelynek.

gróf Tolnai Festetics György (1755-1819) Tanulmányai során előbb művészeti, majd jogász képzésben részesült. Az akkori kor nagy felvilágosodási hullámának aktív résztvevője volt, melynek keretében a szabadkőműves mozgalomban is részt vett. Ezután a horvát királyi tanács fizetés nélküli számfőlötti tanácsnoka lett. Ezt követően katonai pályára lépett 1778-ben. 1790-ben részt vehetett az országgyűlésen, ahol Laczkovics Jánossal németellenes indítványuk miatt büntetést kapott, és a királyi udvar kegyvesztettje lett. Ezután vonult vissza Keszthelyre, ahol a családi birtokot igazgatta, oly módon, hogy testvérei részét kivásárolta a birtokból, és egységes nagybirtokot hozott létre. 1783-ban vette feleségül Sallér Juditot. Házasságuk azonban nem tartott sokáig. Az apja és nagyapja által felhalmozott adósságot megpróbálta kezelni, és a gazdálkodásból visszafizetni. A keszthelyiekkel szemben ugyan több negatív intézkedést is hozott, de ennek ellenére a város fejlődése érdekében sokat tett. 1792-ben Csurgón református gimnáziumot alapított. Keszthelyen, 1797-ben, felismerve az agráriumban dolgozók képzetlenségét, létrehozta a Georgikont, mely Európa első mezőgazdasági oktatási intézménye volt. Ugyanakkor Keszthelyen támogatta és fejlesztette a középfokú iskolai nevelést is. A balatoni hajózásért is sokat tett. Külön hajógyára volt, melyben olyan híres balatoni hajók készültek, mint például a Phonix vagy éppen a Juditta. De az ő nevéhez fűződik a hévízi gyógyító idegenforgalmi hasznosítása. 1799-ben pedig Keszthelyre helyezte át a szentai ménest, és egyúttal megalapította a fenékpusztai ménest. A kultúra terén is maradandót alkotott. Sógorával, Széchenyi Ferencsel lelkesen támogatta a magyar nyelvű könyvek és folyóiratok terjesztését. Keszthelyen 1817-ben elindította a Helikoni ünnepségeket, mely az ország egyik legnívósabb művészeti megméretetésének számított már akkor is. A királyi udvar, látva felvilágosult eszméjét, feloldotta a kegyvesztettségét, és visszakapta kamarai rangját is.

gróf Tolnai Festetics Imre (1764-1847) gróf Tolnai Festetics Pál fia, Imre, gyerekezeit Keszthelyen töltötte. Tanulmányai után, 1782-ben katonai pályára lépett, de egy török elleni csatában megsebesült, és 1790-ben kilépett a seregből. Tagja volt az országgyűlésnek, és császári, valamint királyi kamarásnak is kinevezték. Azonban Imre nem a politikában, hanem az állattenyésztésben találta meg számításait. Nagybátyjával, Györggyel folytatott vagyoni vitáik után, 1803-tól juhtenyésztéssel foglalkozott kiváló módon. Beltenyésztet hozott létre. Eredményeire felfigyeltek Brünnben az egyik gazdasági lap munkatársai is. Itt publikálta 1819-ben a híres művét, a „A természet genetikai törvényei”-t. Kortársainál jóval előbb fejtette ki gondolatait az öröklődés alapelveiről, valamint elsőként használta ezzel kapcsolatban a genetika szót is.

gróf Tolnai Festetics László (1785-1846) Gimnáziumi tanulmányai után elődeihez hasonlóan jogot tanult Pesten. Külföldi tanulmányútjai után Balatonkeresztúron, és szülőfalujában Ságón gazdálkodott, nem nagy sikerrel. Bécsbe költözött, és a külügyminisztériumban dolgozott. Bécsi tartózkodása után Keszthelyen kezdett el gazdálkodni 1808-tól, mindemellett katonáskodott is. Hohenzollen-Hechingen Josefín hercegnőt vette feleségül 1811-ben. 1819-ben, apja halála után az egész keszthelyi uradalmat ő örökölte. Birtokait először gyarapította, de későbbiekben költekező, pazarló életvitelt folytatott, és eladósította az egész uradalmat. Zárgondnokságot rendeltek el vagyona felett. Éppen ezért megghiúsultak olyan tervei, mint a balatoni gőzhajózás beindítása.

Ennek ellenére fejlesztette a juh- és ló tenyészetet. Lóversenyeket támogatott, de ezek a támogatások tovább adósították Lászlót. Azonban az ő nevéhez kötődik 1823-ban a keszthelyi tűzoltóság megalapítása, és Gyenes szőlőhegyközség Szent Ilona kápolnájának felépítése. Továbbá a közlekedést is fejlesztette, a Zala folyó felett hidat építtetett. 1826-ban vadászházként felépítette a mai balatonszentgyörgyi Csillagvárat. 1838-ban rendezte a régóta fennálló vitát az uradalom és Keszthely között, melynek során megkötötte a várossal az örökös úrbéli viszony szerződését.

gróf Tolnai Festetics Tasziló (1813-1883) Szombathelyen töltötte gimnáziumi éveit. majd Pozsonyban jogot tanult. Tanulmányai után katonai pályára lépett 1834-ben. 1838-ban kamarásnak nevezték, ki de továbbra is katonáskodott, egészen apja haláláig, amikor is 1846-ban apja után megörökölte a birtokokat. De továbbra is részt vett katonai hadműveletekben. Távolléte alatt öccsére bízta a gazdaságot. Testvérével megállapodást kötött, mely szerint lemondott öccse javára birtokairól, kivéve a balatonszentgyörgyi, sági és keszthelyi gazdaságokról. Erre azért is volt szükség, mert csak így volt elkerülhető a család teljes anyagi összeomlása. Tasziló keszthelyi tartózkodása alatt a lótenyésztésre fókuszált. Emellett nagy szerepet vállalt a város életében is. Az ő nevéhez köthető például az 1840-es években a hajókikötő megépítése is. Azonban élete további részében is katonáskodott. Legmagasabb rendfokozatát, az ezredesi címet 1850-ben kapta meg. Visszavonulása után ideje nagy részét Bécsben és keszthelyi uradalmában töltötte. 1867-ben Fenékpusztá kivételével átengedte György testvérének az uralkodást, ezután Ő csak a ménessel foglalkozott ideje nagy részében. Élete utolsó éveiben sok időt szentelt Keszthelynek is.

Támogatta többek között a városi kultúra fellendítését, melynek keretében szorgalmazta egy nyári színház megépítését is. Ezen kívül szerepet vállalt a városi tűzoltóság megszervezésében.

7. ábra: A fenékpusztai lovas központ központi épülete napjainkban

Forrás: panoramio.com

gróf Tolnai Festetics (II.) György (1815-1883) Keszthelyen töltötte gyermek korát, ezt követően először magántanuló lett, majd gimnáziumi tanulmányait Keszthelyen kezdte, de már Szombathelyen fejezte be. Ezután jogot tanult a királyi akadémián Pozsonyban. Tanulmányait követően majd másfél évtizedig katonai pályára lépett. 1848-ban alezredesként szerelt le, és gazdálkodni kezdett. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharcban részt nem vett, de anyagilag támogatta, először a felkelőket, majd a császári csapatokat. Egy ideig Tasziló bátyját helyettesítette a keszthelyi uradalomban is. Szarvasmarha-tenyésztéssel foglalkozott leginkább gazdálkodása alatt. Emellett sikerült birtokainak adósságát is letörlesztenie. 1846-ban pártolója volt a Sopron-Kanizsa vasútvonal megépítésének. Keszthely környékét is támogatta. Hévízen fürdőépületet építtetett. 1861-ben országgyűlési munkát kezdett, ezt követően költözött Pestre. Pár évig elnöke volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek is. 1865-ben királyi tanácsossá nevezték ki, de 1867-ig ellátta Zala vármegye főispáni tisztségét is. 1869-ben helyettesítette a miniszterelnököt, Andrássy Gyulát. 1867 és 1871 között a Szent István rend kancellára lett, és a király személye körüli miniszteri tisztséget is ellátta. Később felajánlották neki a miniszterelnökségi tisztséget is, de a felkérésre nemet mondott. 1882-ben megválasztották a királyi udvar főudvarmesterének, de egészségügyi állapota miatt már nem vállalta el a tisztséget.

herceg Tolnai Festetics Tasziló (1850-1933) Tanulmányait külföldön végezte, jogi és gazdasági tekintetben. Felesége Lady Mary Douglas Hamilton lett, így került kapcsolatba az angol uralkodóházzal. A későbbiekben többször vendégül látta a keszthelyi uradalomban az angol, és más nyugat-Európai uralkodókat, és azok családjait. Apja után megörökölte a

berzencei és csurgói birtokokat, de nagybátyja halála után rá szállt a keszthelyi uradalom is. Az Ő nevéhez fűződik a kastély tornyának, és új szárnyának megépítése, valamint az épület előtti kert kialakítása. A félköríves területet a várostól kapta, cserébe a lakosságnak átengedte a Balaton-part parki részeit. A fenékpusztai ménest továbbfejlesztette, és létrehozta telivér-ménest. Nagy gondot fordított a sertésenyésztésre is. 1882-ben kinevezték császári és királyi udvari kamarásnak is, de további udvari tisztségeket is betöltött. Szolgálataiért 1911-ben kapta meg a hercegi rangot. Keszthelyért - elődeihez hasonlóan - sokat tett. Elemi iskolát hozott létre, a gimnáziumot pedig főgimnáziumi rangra fejlesztette. A Georgikon 1897-ben ünnepelte alapításának 100. évfordulóját. Ebből az alkalomból a belvárosban telket adományozott az oktatási intézménynek, ahol felépült a mai egyetem főépülete. De támogatta 1921-ben a Helikon emlékmű megépítését is.

8. ábra: A Georgikon központi épülete 1902-ben

Forrás: Helikon kastélymúzeum könyvtára

herceg Tolnai Festetics (III.) György (1882-1941) Szülei angliai kapcsolatai révén jogot tanult az Oxfordi egyetemen. Ezt követően a bécsi külügyminisztériumban dolgozott. Bécsi szolgálatát követően a párizsi nagykövetségre került. Az I. világháborúban huszártisztként tartalékos volt. Apja halálát követően, 1933-ben lett a keszthelyi hitbizomány ura. Keszthelyen a balatoni fürdőéletet fejlesztette, és nagy gondot fordított a Helikon strand fejlesztésére is. 1934-ben a Balaton Szövetség elnökévé választották.

Fia, **Festetics György, 1940-ben született**, jelenleg Bécsben él. Rendszeresen látogat Keszthelyre, és a város díszpolgára.

II.3 A CSALÁD TÖRTÉNETÉNEK ÖSSZEFOGLALÁSA

Mint láthattuk, ebből a rövid családtörténeti összefoglalóból, a Festeticsek nem csak regionális, de országos, sőt nemzetközi szinten is kivívták maguknak a megbecsülést, és az ismertséget. Helyi szinten nekik sikerült először egy virágzó uradalmi gazdaságot létrehozni, melynek köszönhetően az itteni emberek megélhetése, életszínvonala növekedett, még ha ezért sokszor lázadások törtek is ki, és elégedetlenség volt.

Azonban, ami szerintem ennél fontosabb, hogy Keszthelyen és környékén, a XVIII. század második felében, és az 1900-as évek első évtizedeiben sikerült megteremteniük az idegenforgalom, vagyis a balatoni vendéglátás alapjait. Ennek érdekében kikötőt, strandokat építettek, vagy támogattak. Megépültek a keszthelyi Balaton-part máig meghatározó – még ha sajnos napjainkban romos állapotban is lévő – szálláshelyei, a Balaton és a Hullám szálló.

9. ábra: A Festetics kastély Keszthelyen

Forrás: meszi.hu

De ha napjainkra gondolunk, a város ismertségét szintén a család egykori uradalmi kastélya tette, és teszi ismerté.

Most nézzük meg a továbbiakban, hogy egy Keszthely melletti település, Gyenesdiás sorsa hogyan alakult a Festeticsek korában.

III. A FESTETICSEK GYENESDIÁSON

III.1 TÁJ- ÉS TELEPÜLÉSKÉPI VÁLTOZÁSOK

A Festeticsek Gyenesdiáson jelentős szerepet játszottak a táj- és település kialakításában. Erről tanúskodnak azok a máig – a települést alapjaiban - meghatározó épületek, helyek, melyeket a grófi família építtetett vagy támogatták megvalósításukat. Dolgozatomban öt helyet villantok fel – Szent Ilona kápolna, diási strand, algyenesi strand, Keszthelyi-hegység, Taverna - és ezeken keresztül mutatom be a településképi változását.

Kezdjük a bemutatást a legkorábban megépült hellyel, a Szent Ilona kápolnával.

A gyenesi kápolna története

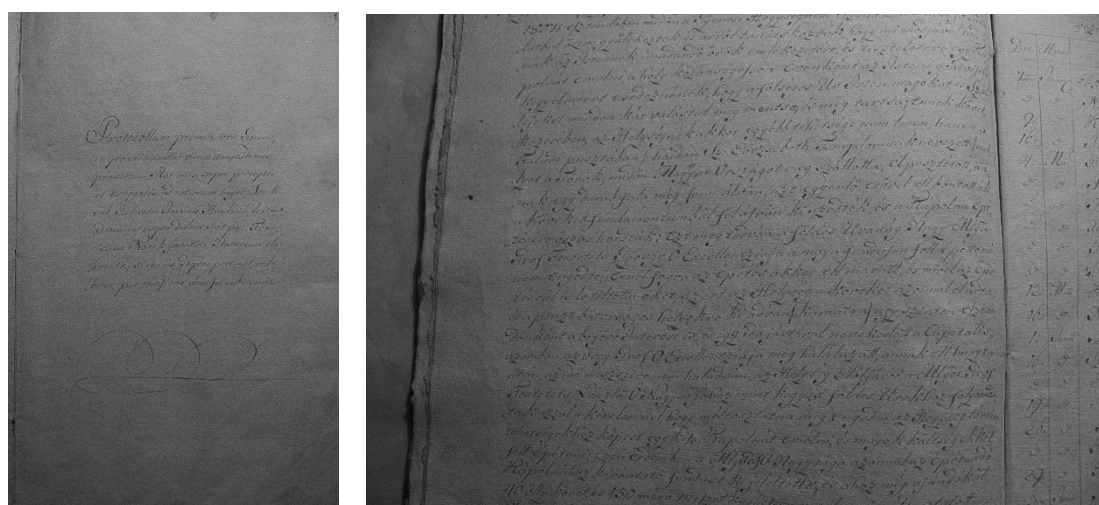
Ahogy az már a történelmi áttekintésnél is láthattuk, a 19. században a környékbeli szőlőhegységek önállósodni kezdtek. E folyamat Gyenes szőlőhegyközségben is megfigyelhető volt. Mivel egyre többen költöztek ki a szőlőhegyre, így előálltak olyan kérdések, és problémák megoldásának felvetésével, ami az állandó lakhatáshoz szükséges feltételeket biztosította. Ha így tetszik, az egyik ilyen igény volt egy kápolna megépítése. A korabeli dokumentumok szerint már e gondolat felvetődik az 1800-as évek elején, azonban konkrét kezdeményezésről csak 1807-ben kapunk hírt. Az akkori birtokosok szerették volna, melynek céljáról a következő idézet tanúskodik: „*A Gyenesi Hegység téerein épült Kápolna kezdetének oka történt 1807-ik esztendőben, midőn a Gyenesi Hegységnek Szőlő Birtokosai jó indulatbul össze gyülekeztek és arról tanátskoztak, hogx mi módjával tudnának az Istennek imádó örök emlékezetére és tiszteletére egy Kápolnát emelni, aholy közönségessen évenként az Isteni gondviselő kegyelméért esedeznének, hogy a fölséges Úr Isten magokat és Szöllejeket minden kárvaflástul megmentse és megtartsa...*”³. Vagyis joggal feltételezhetjük hogy az eredeti templomépítési szándék a mezőgazdasági javak megvédése volt, melyet Istentől vártak. Azonban szerintem ennél jóval többről volt szó, és már a szándéknak egy kis része az önálló település első közösségi épületének megépítése volt.

Azonban ekkor a gyenesi gazdák felkeresték a hitbizomány urát, gróf Tolnai Festetics Györgyöt, akitől segítséget kértek a kápolna felépítéséhez. Azonban a gróf nemhogy nem támogatta az építkezést, de meg is tiltotta. Feltehető, hogy már Ő is tartott a független település

³Ismeretlen szerző: Szent Ilona kápolna, Gyenesdiás, 2006, 4-5. oldal

kialakulásától, melyről egy akkori idézet is szól: „...Ezt megtudván a földes Uraság Nagy Mlgu Gróf Festetics György Ő Excellenetiája a maga fundusán felépíteni nem engedte”⁴. Tehát a kápolna építése ekkor meghiúsult, azonban a szándék megmaradt. Eerre utal az a történet, mi szerint a birtokosok a korábban a mai Faludi utcán álló – feltehetően Árpád-kori – templom meglévő köveit kibontották a földből és a falból, és azt eladták, majd a kövekért kapott pénzt kamat céljából elhelyezték környező területeken élő személyekhez. További bevételek is voltak, hiszen már Pipe Borbála 1804-ben kelt végrendeletében 10 forintot hagy „a gyenesi kápolnának felépítésére”.⁵

10. ábra: Protocollum Promontorri Gyenes

Forrás: Hársfalvi György

A következő évtizedekben nem került napirendre az építkezés egészen Festetics György haláláig, amikor is fia, László vette át az Uradalmat. Ekkor a gyenesiek felkeresték az új grófot, és előadták korábbi terveiket. László a fenn maradt írások szerint nem csak hogy támogatta az ötletet, de anyagilag is hozzájárult az építkezéshez 50 öl kövel és 150 mérő mésszel.

A templom építése 1825-ben kezdődött, és 1826-ban fejeződött be. Az építkezésről eléggé részletesen tudunk, ugyanis az akkori jegyző, Novák Ferenc későbbiekben bemásolta az építkezés részleteit a kápolna jegyzőkönyvébe, a „*Protocollum Promontorri Gyenes*”-be.

Azonban a Festetics család nem csak az építkezést támogatta. Hanem kegytárgyakat, és a szertartásokhoz szükséges textíliákat (terítőket, papi ruhákat) adományoztak a kápolnának.

⁴Ismeretlen szerző: Szent Ilona kápolna, Gyenesdiás, 2006, 5. oldal

⁵ Tenczné Tóth K.: Gyenesdiási Nagyközség Monográfiája VII. – Gyenesdiás vallástörténete 54. oldal

11. ábra: A Szent Ilona Kápolna régen és ma

Forrás: sulinet.hu, geodruid.com.

Éppen ezért 1826. augusztus 18-án, Ruszek József hahóti apát által felszentelt gyenesi kápolnát a gróf lánya után és emlékére, Szent Ilona tiszteletére szentelték fel.

12. ábra: A Festeticsek egyik adománya a Szent Ilona kápolna részére

Forrás: saját készítés

De további feljegyzésből tudjuk, hogy a Festeticsek a továbbiakban is támogatták a kápolnát és a híveket is.

Tájképi változások Gyenesdiáson

Mint már említettem, a Festetics család nem csak épületeket, gazdaságokat formált, alakított ki, hanem tájképi változásokat is megvalósított.

A legnagyobb érdemüknek talán a szőlőtermesztés felvirágoztatását tartják, de szerintem ennél sokkal érdekesebb a feketefenyő, mint tájidegen faj betelepítése Keszthelyre és környékére, így Gyenesdiásra is. A környéken több helyen találkozhatunk ilyen feketefenyő erdőkkel, sorokkal, például ilyen a Keszthelyi fenyves állé is, amely a Szendrey-teleptől egészen a város nyugati oldalán húzódik végig. De Hévízen is láthatunk példányokat ebből a fafajból.

Azonban számunkra, Gyenesdiáson, a Keszthelyi-hegység lankái fontosak e téren. Ha felmegyünk a már említett Festetics-kilátóba, akkor láthatjuk, ugyanis a hegység nagy részét e feketefenyő lepi el.

Ide az 1860- és 70-es években telepítették a fenyőerdőt. Ennek egyszerű magyarázata az, hogy a Festetics család a hegység kopár, sziklás részeit erdőgazdálkodás alá szeretne vonni, és mivel e fenyőfajta a dolomithoz jól illeszkedik, alkalmazkodik, kézenfekvő megoldásnak tűnhetett.

13. ábra: Feketefenyők a Keszthelyi-hegységben napjainkban

Forrás: monitormagazin.hu

A másik ok pedig egy kényelmi szempont. Ugyanis főleg azon a területen, sávokon belül telepítették a feketefenyőt ahol az uradalmi kocsí- és hintóút húzódott. Ennek fő oka lehetett, hogy e fa lombja alakítható, így a talajszinttől csak 2-3 méter magastól formálták mesterségesen a lombkoronát, így az arra járó kocsí utasait nem zavarta a fenyőágak hada.

Azonban ha botanikai szempontból nézzük a feketefenyő telepítését, megoszló vélemények hallunk. A szakértők és erdészek mai napig vitatkoznak, hogy vajon jó döntés volt e tájidegen fajjal beültetni a területet. Egy biztos, mára a feketefenyő a Keszthelyi-hegység egyik alapvető látványossága és pillére lett.

Sajnos azonban az utóbbi években a több mint 100 éves fák a szárazságokra reagálva száradásnak indultak, így Gyenesdiás erdős területein is jó pár egyed ki kellett vágni.

A fürdőélet kialakulása Gyenesdiáson

Mint már foglalkoztam is vele, Gyenesdiáson a XX. század elejéig a szőlőtermesztéssel és egyéb mezőgazdasági tevékenységekkel foglalkoztak az itt élő emberek. Azonban a szőlőtermesztésben az 1890-es években Gyenesdiáson is felbukkant a szőlőgyökértetű, vagyis a filoxéra járvány. A gyenesdiási ültetvényeket is megtizedelte, és az itt élő emberek egy jelentős része elvesztette megélhetési lehetőségét.

A válságot követő időszakban több próbálkozás is volt a különféle gazdasági és megélhetési lehetőségek megteremtésére, de ezek sorra kudarcba fulladtak.

Azonban volt egy terv, amit az emberek lehetetlennek találtak, viszont a kitalálója, Kárpáti János kántortanító hitt benne. Strandot szeretett volna Diáson, az idegenforgalom elindítása érdekében. Ennek azonban voltak előzményei és buktatói is bőven.

Az egész történet az 1902-es év környékén kezdődhetett, amikor megépítésnek indult Balatonszentgyörgy – Keszthely – Tapolca vasútvonal, mely keresztül haladt a településen. Gyenesdiás annyira szerencsés helyzetben volt, hogy kettő vasúti megállót tudhatott már ekkor magáénak. Az egyik a Diási, a másik pedig a Keszthelyhez – így Zámorhoz is – közel eső alsógyenesi megálló.

Kárpáti János felismerte a vasút adta lehetőséget, és fejébe vette, hogy Diáson fürdőt hoz létre. Nem volt könnyű dolga, ugyanis amikor az embereknek előadta ötletét, kinevették, hiszen tudni illik, hogy ekkoriban a gyenesdiási embereknek egyáltalán nem volt kapcsolata a Balatonnal. Ezt a helyzetet fokozta, hogy a Balaton vizét a szárazföldről egy 3-400 méter széles nádas választotta el. Az emberek szerint éppen ezért a fürdő ötlete kósza álom, és lehetetlen lett volna megvalósítani. A falu tanítója azonban tudta, hogy a diási keleti parterterületek magánszemélyeké, de a nyugati területek a Festetics uradalom tulajdonában voltak. Ekkoriban törvény szabályozta, hogy az uradalom köteles volt fürdő létesítés céljából területet átengedni. Éppen ezért Kárpáti felkereste a Festetics uradalom főtitkárát, és bement hozzá, a „Dézsényihez”. Az uradalom embere elsőre hallani se akart a dologról, csak akkor kezdte komolyan venni tárgyalófelét, amikor az a törvényre hivatkozott. A főtitkár is lehetetlen vállalkozásnak tartotta a strandépítést. Azonban a törvény végett át akart engedni 1 méter széles nádas a fürdő érdekében az uradalmi birtokból. A kántortanító ekkor igen elcsodálkozott, ezt önéletrajzában a következőként írja le: *”Én csak elhültem mikor ezt hallottam. „Hát mit gondol a főtitkár úr – mondtam – hogyan képzei azt el, hogy egy méter széles területen, ott a feneketlen nádasban szilárd utat, bejárót lehessen csinálni. A bejáró céljára nekem, illetve Gyenesdiás községnek legalább is 15 méter széles szalagra van szüksége, hogy kőtöltéssel megfelelő*

*bejáratot csinálhasson.”*⁶ A vita vége az lett, hogy a Festetics uradalom strand céljára a gyenesdiásiaknak valóban 15 méter nádas átengedett.

Ezután Kárpáti felhívást készített, és a gyenesdiási, illetve keszthelyi emberekkel fürdőegyletet alapított. Ezt követően a strand megépítése volt a feladat, amely kezdete a nádas kiírtása, és egy a nádas átívelő, kőből készült töltés megépítése volt. A felvetéstől, 1904-től számítva, egy éven belül, 1905-ben megnyílt Gyenesdiás első strandfürdője. Ezzel a lépéssel elindult a község turisztikai élete, amely jelentős társadalmi változásokat is előidézett.

Erre két évre, 1907-ben Gyenes is strandot szeretett volna építeni. E projektet Gebauer Béla, Máv-felügyelő irányította, akinek már ekkor nyaralója volt a településen. Első lépésként

14. ábra: Az Alsógyenesi és a Diási strand napjainkban

Forrás: gyenesdias.utisugo.hu, west-balaton.hu

15. ábra: Oppel Imre olajfestménye a gyenesi strand kőmólójáról és egy bődönhajósról

Forrás: Hernád T., *A gyenesdiási fürdők története*

⁶ Kárpáti János: Egy magyar néptanító Önélet leírása és élményei – Kárpáti János élete –
ó Bárdossy Péter, Budapest 2002, 210 oldal

sikerült létrehozni gyenesi emberekkel a Gyenesi Balaton-Fürdő Egyesületet. A tagság befizetéseiből kezdődött el a strand létrehozása. Erről az építkezésről pontosabb információk, forrásunk nincs. Egyet azonban biztosan tudunk, még pedig hogy e fürdő megépítésére is a Festetics adtak területet. Szerencsére itt is sikeres volt a strand ötlete, és Diáshoz hasonlóan itt is egy kőmólót építettek. A móló végén kabinokat húztak fel, és lejáratot alakítottak ki a Balatonba. Az Algyenesi strand 1907-ben nyílt meg.

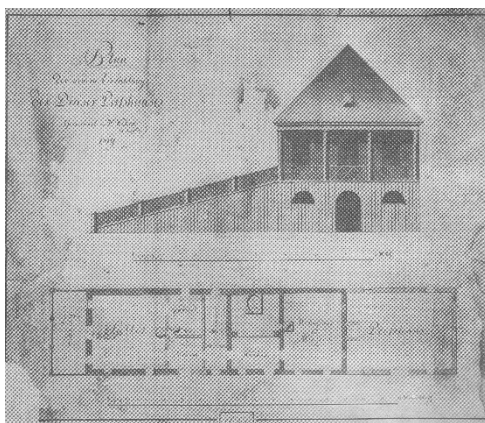
Az egyik nyaraló-tulajdonos, Oppel Imre festő volt, neki egyik festménye őrzi a kőmóló emlékét.

A Helikon Taverna kezdete

Aki nem ismeri a Taverna történetét, az joggal tehetné fel a kérdést, hogy miért foglalkozok vonyarci épülettel egy olyan dolgozatban, melynek témája Gyenesdiás. Nagyon egyszerű, de kezdjük az elejéről.

Gróf Tolnai Festetics György 1810 táján intenzív szőlőterület vásárlásba kezdett a diási területeken. Szabó Dezső, a család történet megírója ezt így közli egyik könyvében: „*Festetics György 1810-ben Diást vette meg Sárközy Károlytól.... 1814-ben pedig diási szőlőket vásárolt Wlassits Györgytől 6500 Ft-ért*”. Az összegből nem nehéz következtetni, hogy ekkoriban mekkora szőlőterületet lehetett megvásárolni. Nyilvánvaló, hogy az itt megtermelt bornak tároló helyiség, vagyis pince is kellett. Éppen ezért a gróf már 1816-ban tervekét készíttetett egy préház megépítésnek céljából. A ma is látható épület tervrajza csak 1819-ből való, és feltehetően 1820 környékén épült meg. Sajnos az építésről és a számadásról forrás nem maradt fenn a mai kor számára. Azonban azt tudjuk, hogy az épület már tervezésekor egy-két módosítást kivéve úgy készült, hogy az a környék szőlőhegy képébe illeszkedjen.

6. ábra: A Helikon Taverna eredeti tervrajzának részlete

Forrás: Balatoni Múzeum, Keszthely

Az épületben ekkor már 400 m² pince volt megtalálható, ezen kívül többek között vincellérlakással is rendelkezett.

Azonban az 1860-as években már nem Gyenesdiáshoz tartozott, hanem átcsatolták az uradalmi területtel együtt Vonyarcvashegyhez. Pontos dátumot nem ismerünk a településváltás idejéről, de a Második Katonai Felmérés, mely 1806-1869 között készült, már nem Gyenesdiás részeként ábrázolja az épületet.

A 20. században több célra használták az épületegyüttest. Volt vendéglő, sőt egykoron a Zala Megyei Tanács üdülője is volt. Az 1960-as évektől vendéglőként működik. Érdeemes megemlíteni, hogy 2013-ban a pince részén interaktív kiállítás nyílt, amely a környék borkultúráját hivatott bemutatni.

17. ábra: A Helikon Taverna régen és ma

Forrás: geocaching.hu, gasztronomia.bisztró.hu

III.2. TÁRSADALMI ÁTALAKULÁS

Most, hogy megvizsgáltuk és megnéztük, hogy a Festeticsek ideje alatt milyen táj- és településkép változások mentek végbe, joggal merülhet fel a kérdés bennünk, hogy ezek milyen hatás gyakoroltak a gyenesi lakosságra, az itteni társadalomra.

Mint azt a történelmi áttekintésnél leírtam, Gyenesdiás kettő szőlőhegyközségből – Diásból és Gyenesből- állt egészen 1840-ig. Az emberek eddig az időszakig nem nagyon közeledtek egymáshoz a két részt illetően. Azonban a külső bevándorlás ennek ellenére megfigyelhető.

Az 1800-as évek első felében ugyanis tömeges kivándorlás indult meg Keszthelyről a környező hegyközség irányába. Ebből nem maradt ki Gyenes és Diás se.

Azonban ennek a migrációnak az oka, hogy aki Keszthelyen lakott, annak rengeteg adót kellett fizetni a földesúrnak, és emellett katonatartásra is kötelezve volt. Azonban akinek szőlője vagy hegyi birtoka volt a környéken, annak a területe után a hegyközségben nem kellett adót fizetni, magyarul a hegyi telek adómentes volt.

Éppen ezért sok keszthelyi – főleg középosztály soraiból származó – ember családjával együtt felszámolta városi ingatlanát, és a meglévő – vagy éppen akkor megvásárolt- hegyi birtokra költöztek ki. Ez a folyamat nagyjából 1815-től kezdődött, és egészen a település létrejöttéig, vagyis 1840-ig tarthatott. Mindezen fejlődések ellenére el kell ugyanakkor mondani, hogy feltehetően a Festetics uradalom nem jól szemmel nézhette a kiköltözést. Erre vonatkozólag ismerünk olyan rendeletet, amelyben az uradalom megtiltja a hegyközségekben való állandó, életvitel szerű lakást, mivel ezek a befizetett adó mennyiségét csökkentették. A lakosságszám alakulását az alábbi táblázatban közlöm.

18. ábra: A Gyenesi és Diási szőlőhegyek demográfiai változása 1818 és 1837 között

év	Gyenesi szőlőhegy (fő)	Diási szőlőhegy (fő)	összesen (fő)
1818/1819	46	30	76
1821/1822	41	35	76
1823/1824	50	37	87
1825	60	39	99
1826/1827	63	37	100
1827/1828	62	41	103
1831/1832	65	46	111
1835/1836	70	46	116
1836/1837	68	45	113

Forrás: saját szerkesztés

Mint azt láthatjuk a fenti adatokból, 20 év alatt a lakosság száma majd 60%.-al növekedett meg. Ekkora demográfiai változáskor azonban komoly társadalmi változások játszódnak le, amelyek gyakran társadalmi feszültségekkel járnak. Így történt ez Gyenesdiáson, de ezen kívül gondoskodni kellett az itt lakó emberek mindennapi igényeinek kialakításáról, például az itt lakó gyerekek tanításáról is. Feltehetően ebben az időszakban indult meg a településen az 1840-es és 50-es években a rendszeres oktatás is.

De a társadalmi felelősségvállalás is elkezdődik. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a szőlőhegy bírójá, Novák Ferenc a Szent Ilona Kápolna építése során jegyzőkönyvet kezdett el vezetni, vagyis rendszeressé váltak a feljegyzések a befizetésekről és az adományozásokról, amik a kápolna építését segítették.

És mivel a lakosságszám folyamatosan növekedett, így elkerülhetetlenné vált az a folyamat, amely Gyenes és Diás – környező szőlőhegyekhez hasonlóan – egyesüléséhez, és önálló település válásához vezetett. 1840-ben történt meg, de közigazgatásilag csak 1846-tól beszélhetünk önálló Gyenesdiásról, amikor is kialakultak a társadalmi szokások és hagyományok. Feltehetően ebben az időszakban alakult ki az a tendencia, amikor a tehető családok a Balatonhoz közel eső algyenesi és aldiási részekre költöztek. A szegényebbek a hegylábi részekre rendezkedtek be.

Valószínűsíthető, hogy ekkor kezdett kialakulni a felső és alsó részek lakói közötti társadalmi ellentét, amely ugyan nem anyagi szempontokra korlátozva, de ma is megfigyelhető.

Másik szempontból vizsgálva, teljes átalakulás volt megfigyelhető a foglalkozási kör terén is. A Festeticsek megtelepedésekor az itteni emberek nagyon nagy része szőlőtermesztésből és háztáji gazdálkodásból élt. Ez a 20. század első éveire teljesen eltűnik, és az idegenforgalomé lesz a főszerep.

III.3. GAZDASÁGI ÉS MEGÉLHETÉSI LEHETŐSÉGEK ÁTALAKULÁSA

Mint azt írtam, a Festeticsek megjelenésekor mezőgazdaságból, de a később már vendéglátásból éltek, ami több okra vezethető vissza e téma.

Az egyik, hogy a tömegesen a szőlőhegyközségekre beköltöző emberek egy része továbbra is a városba járt dolgozni, másik része pedig a településen próbált valamiféle megélhetési lehetőséget találni. Ebben az időszakban például Gyenesdiáson kocsmá nyílt, ami ekkoriban nagy szó volt. Mások pedig a ház kertjében, vagy más földeken megtermelt terményeket (zöldséget, gyümölcsöt) a keszthelyi piacra vitték be és árusították, vagy éppen a keszthelyi vendéglősöknek árusították. De biztos megélhetést nyújtott ebben az időszakban a halászat is.

Azonban az agráriumtól való eltávolodás egyik legnagyobb kiváltó oka az 1890-es években a gyenesdiási szőlőket is megtámadó filoxéra járvány is.

Ebben az időben több mindennel próbálkoztak az itt lakó emberek. Volt kísérlet selyemhernyó tenyésztésre is, de ez sajnos nem sikerült.

Azonban a strandok megépítésekor megindult a vendéglátás. Az itteni emberek az első években nem ismerték fel az ebben rejlő lehetőségeket, de a későbbiek folyamán látták a lehetőséget az idegenforgalomban, ezért sorra alakították ki a szálláshelyeket, és vendéglők, sőt szolgáltató

egységek is nyíltak. Az első vendéglő, amely később szálláshelyként funkcionált, a mai Tulipánszálló akkori épülete volt, amit Farkas Márton, budapesti vendéglős építtetett 1907 környékén. Nemsokára Gyenesben, a strand közelében megnyílt a Sirály étterem is. Aki foglalkozott mezőgazdasággal, az már helyben tudta értékesíteni, amit megtermelt. Erre jó példa volt az 1933-ban megnyíló Kapernaum evangélikus üdülő, amely felvevő piacot mutatott a helyi termelőknek.

Ezek a változások is a strandépítésre vezethetők vissza, aminek a feltétele a Festetics uradalom terület adománya volt.

Ez az átalakulás nem csak a gazdasági vonalat érintette, hanem teljesen megváltozott a településkép is, és az itt lakó emberek mindennapi élete is.

IV. A FESTETICS-KULTÚSZ GYENESDIÁSON

Most hogy megnéztük külön-külön Gyenesdiás valamint a Festetics család történetét, valamint a kettő összefonódásából adódó újításokat, fejlesztéseket és történeteket, nézzük meg, hogy az akkori és a mai kor gyenesdiási embere, és a település közössége miként ápolja - vagy éppen nem ápolja - a Festeticsek emlékét Gyenesdiáson.

Dolgozatom készítése során rá kellett jönnöm, hogy a Festetics család, és munkásságuk megítélése eléggé ambivalens. Ugyanis az itteni emberek emlékezetében még élnek azok a történetek is, amelyek nemzedékről nemzedékre szálltak, amelyek rendre a család negatív feltűntetését segítették elő. Nagyon érdekes volt számomra, amikor egy riportalanyom mesélte, hogy olyan történetet is hallott, amely II. Taszilót „embergyűlölőként” említette.

Azonban másik oldalról nézve, ahogy dolgozatomban leírtam, rengeteg minden köszönhető a településen a Festeticseknek. Például támogatták a Szent Ilona kápolna építését, hozzájárultak területekkel a strandok létrehozásához, és még sorolhatnánk. Éppen ezért vizsgáltam meg, hogy Gyenesdiás hogyan ápolja a Festeticsek emlékét.

Gyenesdiáson például a család keszthelyi ágának egyik legnagyobb személyiségéről, Festetics Györgyről utca van elnevezve.

De a Festetics nevet viseli a település egyik kilátója is, amely a Nagymezőtől délnyugati irányba kiemelkedő Kerek-hegyen található a tengerszinttől 295 méter magasságban a Keszthelyi-hegységben.

19. ábra: A Festetics kilátó a Keszthelyi-hegységben

Forrás: panoramio.com

A 2000-ben felújított kilátóról belátni a Keszthelyi-öbölt, valamint a Keszthelyi-hegység egy részét.

Az utóbbi években egyre többet hallani a településen Festetics Imre nevét is. Nem véletlenül. 2012-ben Gyenesdiás és Keszthely határán nyitotta meg ugyanis kapuit a Festetics Imre állatpark. A területen a Festetics Imre által is kedvelt őshonos, hazai állatfajokat is meg lehet ismerni.

Nemrégiben, 2014 októberében pedig az állatpark szomszédságában került átadásra a Bakony Erdő Zrt. tulajdonában álló „Természetháza” ökoturisztikai látogatóközpont, mely a Keszthelyi-hegység élővilágát mutatja be. Az épület előtt Festetics Imre mellszobrát is felavatták melyet Takács Győző keramikus készített.

20. ábra: Festetics Imre mellszobra Természetháza előtt Gyenesdiáson

Forrás: Keszthely Televízió Facebook oldala

De ugyanakkor meg kell említenem, hogy a lakosság sajnos a Festeticsekről csak nagyon keveset tud. Az emberek nagy része csak a Keszthelyen található Festetics-kastéllyal tudja azonosítani a családot.

Az önkormányzat egyik képviselőjétől azonban megtudtam, hogy Gyenesdiáson nem beszélhetünk akkora Festetics-kultusról, mint például Keszthelyen, vagy éppen Vonyarcvashegyen (utóbbi településen a Helikon Taverna épülete meghatározó, amely egykoron a Festeticsek borospincéje volt, és Gyenesdiáshoz tartozott.). Ennek következményében a településen nincs olyan évről évre visszatérő rendezvény, program, amelynek központi fókuszában a Festeticsek lennének (Vonyarcvashegyen évente megrendezik

ugyanakkor a Hercegi Mandulás napokat, amely az egykori Festeticsek által meghonosított mandulatermesztésre utal).

Szerintem a jövőben az önkormányzat vagy egy civilszervezet kezdeményezésére el kellene indítani egy a témához kapcsolódó hagyományteremtő rendezvényt, vagy már egy meglévő rendezvényhez hozzácsatolni. Például érdemesnek tartanám megfontolni, hogy a gyenesdiási Szüreti vigasságok keretében valamilyen formában megemlékezzünk a Festeticsekről, hiszen a településnek a szőlőkultúra és a borkereskedelem terén is van mit köszönnie a családnak.

Remélem, hogy az utóbbi időben átadott létesítmények - gondolok itt az állatparkra vagy a Természetházára - a jövőben valamilyen formában jobban ápolják majd a Festetics család emlékét Gyenesdiáson.

ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban be szerettem volna mutatni, hogy egy grófi - majd hercegi - család hogyan került Keszthelyre, és miként tudta megváltoztatni, befolyásolni az uradalmi központ, Keszthely melletti települések, szőlőhegyközségek - így Gyenesdiás sorsát, és az itt élő emberek mindennapi életét.

Ahogy az a címben is tükröződik, Gyenesdiás a Festeticsek megjelenése idején, és itt létük jelentős időszakában, szőlőhegyközség volt a többi hasonló környékbeli településsel egyetemben. Azonban a XX. század elején a község üdülő településsé kezdett fejlődni, mely a helység későbbi sorsát jelentősen megváltoztatta, és alakította. Meglátásom szerint e nagy változás a Festeticseknek is köszönhető.

Írásom elején bemutattam mind a település, mind pedig a család történetét, és ezek összefonódási pontjait.

Tudományos Diákköri Konferencia dolgozatomban próbáltam primer és szekunder kutatásokat is végezni

Szekunder kutatásaim során a korabeli írásos és képi anyagokat felhasználva próbáltam felvázolni, hogy milyen fejlesztések mentek végbe a településen a XVIII. század második felétől a II. világháborúig – amikor is a Festeticsek elkerültek Keszthelyről - vagyis hogyan vált Gyenesdiás szőlőhegyközségből egy Balaton-parti üdülő településsé, és ez milyen változásokat hozott az itt élő embereknek.

A korszak során végbement változásokat témánként (tájképi, gazdasági, társadalmi) összefoglalva próbáltam ismertetni, a teljesség igénye nélkül.

Primer kutatásomban, interjúkészítésnél, pedig arra kerestem a választ, hogy a mostani gyenesdiásiak mennyit, és mit tudnak a Festeticsek gyenesdiási jelenlétéről, tevékenységéről, és hogy ezt a korszakot hogyan ítélik meg.

Vizsgálataim során meglepő eredményre jutottam. Nem hittem volna a dolgozat írása kezdetekor, de a helyi emberek nem csak pozitívumokat ítélt a Festeticseknek.

Annak ellenére, hogy a térség – így Gyenesdiás – fejlődésében nagyon sok fejlesztés a Festeticseknek tulajdonítható, ezzel együtt sok negatívumot is véghezvittek.

Az emberek emlékezetében sajnos utóbbiak maradtak meg, és ennél fogva nem ismerik azon a települést máig meghatározó fejlesztéseket, amiket a családnak köszönhet a település.

Éppen ezért dolgozatomban végén pedig megvizsgáltam, hogy Gyenesdiás hogyan őrzi a Festeticsek tevékenységének momentumait.

Ezt követően kísérletet tettem arra, hogy ötleteket, javaslatokat fogalmazzak meg, hogy hogyan lehetne tovább ápolni a Festeticsek emlékét Gyenesdiáson.

Úgy gondolom, hogy dolgozatomban sikerült teljesítenem az előzetesen kitűzött célokat, és bemutatni Gyenesdiás történetének egy kis korszakát, ezzel hozzájárulva a település Festetics-kultuszának öregbítéséhez, és közkincsé tételéhez.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretnék köszönetet mondani Dr. Lukács Gábor egyetemi adjunktusnak, aki konzulensként szaktudásával és írásos forrásaival segítette munkámat.

Hálámat fejezem ki társ konzulensemnek, Dr. Kocsondi József professzor úrnak is, aki ötleteivel és tanácsaival támogatta a Tudományos Diákköri Konferencia Dolgozat megírását.

Továbbá szeretnék köszönetet mondani Hársfalvi Györgynek, a gyenesdiási József Attila Klubkönyvtár vezetőjének és kollegáinak, akik rendelkezésemre bocsátották az intézmény tulajdonában lévő írásos forrásokat és az általuk elmondott történeteket.

Köszönöm Karmazsin József barátomnak, aki a dolgozat helyesírásának átnézését vállalta.

IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek

Müller R., *Gyenesdiás Nagyközség Monográfiája I. Gyenesdiás története* (15-45. o.), Gyenesdiás Nagyközség Önkormányzata, Gyenesdiás 2008.

Ruzsa K., *Gyenesdiás Nagyközség Monográfiája I. Gyenesdiás története* (47-85 o.), Gyenesdiás Nagyközség Önkormányzata, Gyenesdiás 2008.

Horváth Z., *Gyenesdiás Nagyközség Monográfiája I. Gyenesdiás története* (89-129 o.), Gyenesdiás Nagyközség Önkormányzata, Gyenesdiás 2008.

Páli L. – Szatlóczky G., *A hegyközség története Gyenesdiáson- 350 éves a diási hegyközség 1653-2003* (24. o.), Gyenesdiás Nagyközség Önkormányzata, Gyenesdiás, 2004

Hernád T., *A gyenesdiási fürdők története*, Gyenesdiás Nagyközség Önkormányzata. 199?. (kiadási év: nem ismert)

Ismeretlen szerző: *Szent Ilona kápolna*, Gyenesdiás, 2006

Kárpáti János: Egy magyar néptanító Önélet leírása és élményei – Kárpáti János élete – Bárdossy Péter, Budapest 2002

Folyóiratok

Gyenesdiási Híradó – Gyenes Nagyközség Önkormányzatának lapja XXV. évfolyam 10. szám, 3. oldal, 2014. október 17.

Internetes hivatkozások

<http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/036/pc003644.html#6> - Magyar Elektronikus Könyvtár – Pallas nagy lexikon Letöltve 2014. október 22.

<http://www.arthist.mta.hu/index.php/hu/repertorium/38-regeszta-a-i/137-a-i-47-a-festetics-csalad-iratai> - MTA, Bölcsészstudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet, Letöltve: 2014. október 22.

http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=F#F/028_Festetics_Kristóf - Fehér György Városi Könyvtár, Keszthely Életrajzi Lexikon, Letöltve: 2014. október 22.

http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=F#F/033_Festetics_Páll - Fehér György Városi Könyvtár, Keszthely Életrajzi Lexikon, Letöltve: 2014. október 22.

http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=F#F/021_Festetics_GyörgyI - Fehér György Városi Könyvtár, Keszthely Életrajzi Lexikon, Letöltve: 2014. október 22.

http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=F#F/031_Festetics_László - Fehér György Városi Könyvtár, Keszthely Életrajzi Lexikon, Letöltve: 2014. október 22.

http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=F#F/022_Festetics_György2 - Fehér György Városi Könyvtár, Keszthely Életrajzi Lexikon, Letöltve: 2014. október 23.

http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=F#F/023_Festetics_György3 - Fehér György Városi Könyvtár, Keszthely Életrajzi Lexikon, Letöltve: 2014. október 23.

http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=F#F/024_Festetics_Imre - Fehér György Városi Könyvtár, Keszthely Életrajzi Lexikon, Letöltve: 2014. november 1.

http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=F#F/035_Festetics_Taszi1 Fehér György Városi Könyvtár, Keszthely Életrajzi Lexikon, Letöltve: 2014. október 23.

http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=F#F/036_Festetics_Taszi2 - Fehér György Városi Könyvtár, Keszthely Életrajzi Lexikon, Letöltve: 2014. október 23.

<http://mapire.eu/hu/map/collection/secondsurvey/?zoom=14&lat=46.76604&lon=17.31042>
Második Katonai Felmérés (1806-1869) térképe Letöltve: 2014. november 4.

Ábrajegyzék

1. ábra: *A „Da bibere” feliratú korsó* – Forrás: http://www.borrend.hu/lib/nplib/thumbnail.php?width=580&height=800&file=da_bibere/kelta_eredetu_ketfulu_agyagedeny.JPG

2. ábra: *Falud emléket őrző emlékmű a Faludi utcában* – Forrás: <http://www.kektura.click.hu/hattertar/kektura-nagykepek-02/02-127.JPG>, Letöltve: 2014. november 2.

3. ábra: *A Darnay pince 1644-ből* – Forrás: <http://www.gyenesdias.info.hu/pic/large/5FD0D4FB1003D53CD72D9059C4013A14.jpg>, Letöltve: 2014. november 2.

4. ábra: *Fürdővendégek Gyenesdiáson az 1930-as években* - Forrás: József Attila Klubkönyvtár, Gyenesdiás

5. ábra: *Az új gyenesdiási községháza* – Forrás: <http://mw2.google.com/mw-panoramio/photos/medium/42814277.jpg>, Letöltve: 2014. november 2.

6. ábra: *A Festetics család címere* - Forrás: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/gyenesdias/gyenesdias_tortenete_I/pages/004_gyenesdias.htm, Letöltve: 2014. november 2.

7. ábra: *A fenékpusztai lovas központ központi épülete napjainkban* - Forrás: http://www.panoramio.com/photo_explorer#view=photo&position=2435&with_photo_id=12956311&order=date_desc&user=1966652, Letöltve: 2014. november 2.

8. ábra: *A Georgikon központi épülete 1902-ben* - Forrás: Sági János: A Balaton írásban és képen – A „Keszthelyi Hírlap” kiadása, Keszthely, 1902, Letöltve: 2014. november 2.

9. ábra: *A Festetics kastély Keszthelyen* – Forrás: [www.meszi.hu/helikonkastely /file/ kastely/ 682547-548.jpg](http://www.meszi.hu/helikonkastely/file/kastely/682547-548.jpg), Letöltve: 2014. november 2.

10. ábra: *Protocollum Promontorri Gyenes* – Forrás: Hársfalvi György

11. ábra: *A Szent Ilona Kápolna régen és ma* – Forrás: [http://www.sulinet.hu /oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/gyenesdias/gyenesdias_tortenete_I/pages/images/007_fejzetek_gyenesdias_clip_image002_0007.jpg](http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/gyenesdias/gyenesdias_tortenete_I/pages/images/007_fejzetek_gyenesdias_clip_image002_0007.jpg), [http://mw2.google.com/mw-panoramio/photos/ medium/50765507.jpg](http://mw2.google.com/mw-panoramio/photos/medium/50765507.jpg), Letöltve: 2014. november 2.

12. ábra: *A Festeticsek egyik adománya a Szent Ilona kápolna részére* – Forrás: saját készítésű kép

13. ábra: *Feketefenyők a Keszthelyi-hegységben napjainkban* – Forrás: [http://www.monitor-magazin.hu /webimages/images/13/keszthelyi-hegyseg.jpg](http://www.monitor-magazin.hu/webimages/images/13/keszthelyi-hegyseg.jpg), Letöltve: 2014. november 2.

14. ábra: *Az Alsógyenesi és a Diási strand napjainkban* – Forrás: [http://gyenesdias.utisugo .hu/_Images/001487759_img_3041.jpg.jpg_orig.jpg](http://gyenesdias.utisugo.hu/_Images/001487759_img_3041.jpg.jpg_orig.jpg), [http://west-balaton.hu/wp-content/ gallery/gyenesdias-strand-diasi-jatekstrand/diasi-jatekstrand-5.jpg](http://west-balaton.hu/wp-content/gallery/gyenesdias-strand-diasi-jatekstrand/diasi-jatekstrand-5.jpg), Letöltve: 2014. november 2.

15. ábra: *Oppel Imre olajfestménye a gyenesi strand kőmólójáról és egy bődönhajósról* – Forrás: Hernád T., *A gyenesdiási fürdők története*, Gyenesdiás Nagyközség Önkormányzata. 199?. (kiadási év: nem ismert), 49 oldal

16. ábra: A Helikon Taverna eredeti tervrajzának homlokzati részlete, Forrás: Balatoni Múzeum, Keszthely

17. ábra: *A Helikon Taverna régen és ma* – Forrás: [http://www.geocaching .hu/cacheimages/2012-01/52962_20120103_155819.jpg](http://www.geocaching.hu/cacheimages/2012-01/52962_20120103_155819.jpg), [http://gasztronomia.itthon.hu/site/up load/2014/01/taverna.jpg](http://gasztronomia.itthon.hu/site/upload/2014/01/taverna.jpg), Letöltve: 2014. november 2.

18. ábra: *A Gyenesi és Diási szőlőhegyek demográfiai változása 1818 és 1837 között* – Forrás: saját szerkesztés

19. ábra: *A Festetics kilátó a Keszthelyi-hegységben* - Forrás: [http://www. panoramio.com/ photo/92824838](http://www.panoramio.com/photo/92824838), Letöltve: 2014. november 2.

20. ábra: *Festetics Imre mellszobra Természetháza előtt Gyenesdiáson* – Forrás: [https://www. facebook.com/Keszthelytv/photos/a.828993317121428.1073741943.200440756643357/828995310454562/?type=3&theater](https://www.facebook.com/Keszthelytv/photos/a.828993317121428.1073741943.200440756643357/828995310454562/?type=3&theater)